

Victimització en l'edat adulta i la senectut

Noemí Pereda Beltran

PID_00242623

Temps mínim previst de lectura i comprensió: **3 hores**

Els textos i imatges publicats en aquesta obra estan subjectes –llevat que s'indiqui el contrari– a una llicència de Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada (BY-NC-ND) v.3.0 Espanya de Creative Commons. Podeu copiar-los, distribuir-los i transmetre'ls públicament sempre que en citeu l'autor i la font (FUOC. Fundació per a la Universitat Oberta de Catalunya), no en feu un ús comercial i no en feu obra derivada. La llicència completa es pot consultar a <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/es/legalcode.ca>

Índex

Introducció	5
Objectius	6
1. La victimització en l'edat adulta	7
1.1. Formes poc estudiades de victimització	7
1.2. Violència de parella en víctimes de sexe masculí	8
1.3. Victimització sexual en víctimes de sexe masculí	10
1.4. Conseqüències de la victimització per a l'home víctima	10
1.5. La resposta jurídica	11
2. La victimització en l'ancià	14
2.1. Definició i tipologia	14
2.2. Epidemiologia de la victimització en l'ancià	17
2.3. Conseqüències de la victimització per a l'ancià	21
2.4. La resposta jurídica	22
Resum	27
Exercicis d'autoavaluació	29
Solucionari	31
Glossari	32
Bibliografia	33

Introducció

Hi ha diverses formes de victimització interpersonal que poden patir els adults, si bé sobretot n'hi ha dues que han atret l'atenció social i professional en els últims anys, això és, la violència contra la parella i la violència sexual, centrades totes dues, de manera gairebé exclusiva, en els casos de violència contra una víctima dona.

L'atenció més gran que han prestat diversos sectors socials i acadèmics a la victimització de dones contrasta amb el fet cert que els homes experimenten un nombre més gran de victimitzacions que les dones, com veurem en aquest apartat, que poden tenir, alhora, conseqüències negatives en l'estat físic i emocional. Cal afegir a això que els homes també pateixen violència de parella i violència sexual, i hi ha molt poca recerca sobre la manera en què poden afectar aquestes experiències una persona que no se sent reconeguda socialment i per a la qual no hi ha prou recursos professionals. A més de la violència de gènere, que s'estudia en altres assignatures del Grau, les altres formes de violència normalment menys estudiades i reconegudes han de tenir-se en compte també per a una completa formació criminològica.

Des de l'àmbit de la victimologia del desenvolupament, un altre dels grups d'edat menys estudiats ha estat el col·lectiu d'ancians. Si bé la victimització d'ancians no és tan freqüent com la que experimenten els adults, i encara menys que la que experimenten nens, nenes i joves, la particular vulnerabilitat d'aquest grup d'edat i les conseqüències greus que pot tenir la violència en el seu estat de salut fan que l'interès per a aquest grup de víctimes sigui alt. Alhora, la situació demogràfica actual, en què un bon nombre de ciutadans formen part del col·lectiu de la gent gran, mostra la necessitat que els professionals criminòlegs es formin sobre les característiques i particularitats que presenten aquestes víctimes, i també les formes específiques de victimització que experimenten. Cal tenir en compte que en aquest mòdul farem servir de manera indistinta els termes *ancià*, *gent gran* i *senectut* per a referir-nos a les persones que tenen més de seixanta-cinc anys, de la mateixa manera que fan la majoria d'autors que treballen en aquest àmbit.

Vegeu també

Bona part d'aquests fenòmens són objecte d'estudi en altres assignatures del programa de Criminologia i en tractarem en aquest mòdul des de la mateixa perspectiva.

Objectius

Els objectius principals que vol desenvolupar aquest mòdul són els següents:

- 1.** Conèixer dimensions de la victimització en adults generalment poc estudiades, com ara els casos de victimització d'homes.
- 2.** Ser conscients que l'ús de la violència és un problema universal, que afecta tots els col·lectius humans i que requereix formes d'intervenció que presentin una visió holística i comprensiva del problema, allunyades de teories i plantejaments parcials, centrats només en determinades víctimes.
- 3.** Saber identificar les formes de victimització que pot patir la gent gran i la freqüència d'aquest problema en la nostra societat.
- 4.** Comprendre que la por del delictes i de la victimització és un fenomen independent del de la victimització, en relació amb el qual cal una anàlisi de la vulnerabilitat individual.

1. La victimització en l'edat adulta

1.1. Formes poc estudiades de victimització

La violència que afecta el sexe masculí no ha estat gaire estudiada en l'àmbit acadèmic i es considera que no té gaire rellevància social. Els homes víctimes constitueixen un col·lectiu al qual s'ofereixen molt recursos limitats, nuls en algunes formes de victimització, per a fer front als processos de desvictimització ja que en l'imaginari social, i també, cosa que encara és més greu, en el pensament professional, es considera que l'home és agressor i la dona només pot ser víctima (Redondo i Echeburúa, 2010).

S'ha constatat que homes i dones difereixen en les formes de victimització que experimenten. En general, els homes són els que tendeixen a reportar esdeveniments relacionats sobretot amb violència física i contra la propietat, mentre que les dones manifesten certes formes de violència més vinculades a l'agressió sexual i la violència de parella.

En aquest sentit, si bé la violència en l'àmbit de la parella i la violència sexual són dues formes de victimització molt estudiades, s'han circumscrit, de manera errònia, al sexe femení com a víctima i al masculí com a agressor. Sobre la base d'aquest prejudici s'ha construït una estructura ideològica que ha transformat la categoria empírica de violència de parella en **violència de gènere, violència masclista o violència contra les dones**.

Cal destacar que alguns autors han posat en dubte (per exemple, Felson, 2002), no sense una gran controvèrsia (vegeu la visió oposada de Reed i altres, 2010), que el suposat poder estructural d'una societat patriarcal es traslladi, necessàriament, a un poder individual en l'home que li confereixi una superioritat sobre la parella.

Com a professionals, no ens hem de guiar per concepcions científiques en la nostra feina, sinó tenir en compte la realitat a què ens enfrontem en la nostra pràctica professional i basar-nos en els molts estudis que mostren que, certament, la violència no és sempre unidireccional. La dona no és sempre la víctima passiva, de la mateixa manera que l'home no és sempre el victimari. Hi ha professionals de diferents països que han elaborat informes crítics amb aques-

Lectures recomanades

Podeu veure, entre altres treballs, la referència següent de Kessler i altres, amb població general nord-americana:

R. C. Kessler i altres (1995). "Posttraumatic stress disorder in the National Comorbidity Survey". *Archives of General Psychiatry* (núm. 52, pàg. 1048-1060).

O la de Pereda i altres, amb estudiants universitaris espanyols:

N. Pereda; M. Forn; J. Abad (2013). "Prevalencia de acontecimientos potencialmente traumáticos en universitarios españoles". *Anales de Psicología*.

Pàgines web

Vegeu el document publicat a Austràlia titulat *Men as victims of domestic violence* o l'espanyol titulat *400 razones contra un perjuicio*, als quals es pot accedir per Internet.

La campanya One in three, impulsada per professionals australians i basada en les dades que tenen relatives al fet que una de cada tres víctimes de violència familiar és un home, és una de les pàgines web amb més recursos sobre aquest tema.

ta creença i que comencen a representar una nova perspectiva en què l'home també pot ser víctima, de manera que es fan necessaris recursos adequats a les seves necessitats i professionals preparats per a atendre'l.

Hem de ser conscients que, si ens basem en consideracions errònies, derivades de pensaments ideològics no demostrats empíricament, serà impossible que detectem els casos de victimització en els quals la víctima és un home i, per tant, que li oferim els recursos necessaris per a superar aquesta experiència, cosa que comporta una greu falta a l'objectiu de la nostra feina com a víctimòlegs (Hamby i Jackson, 2010).

1.2. Violència de parella en víctimes de sexe masculí

El professor Richard J. Gelles, pioner i autoritat mundial en l'estudi de la violència familiar, va ser el primer de presentar dades epidemiològiques sobre la violència en les parelles nord-americanes, i va demostrar que hi havia un grup important d'homes que eren víctimes d'aquestes experiències.

Influit per aquest treball, Murray A. Straus, codirector del Family Research Laboratory de la Universitat de Nou Hampshire, va començar més endavant una línia de recerca destinada a mostrar la realitat de la violència en l'àmbit de la parella. En el primer treball que va fer sobre això, publicat el 1980, Straus va trobar que un 11,6% dels homes entrevistats manifestaven que havien estat víctimes d'alguna forma de violència per part de les seves parelles de sexe femení, l'any anterior. Quan els va preguntar per situacions de violència greu, incloent-hi clavar una pallissa, puntades i cops de puny, el percentatge se situava en un 4,6% (Straus, 1980).

Murray A. Straus

El doctor Murray A. Straus, catedràtic de Sociologia i codirector del Family Research Laboratory de la Universitat de Nou Hampshire, és una referència imprescindible en l'àmbit de la violència familiar, amb un èmfasi especial en la violència en el context de la parella i la creació d'instruments per a valorar-la, com la *conflict tactics scale*.

Straus ha continuat demostrant amb els estudis que ha fet que els homes també són víctimes de violència de parella.

Per a l'autor, un dels motius que explica per què no apareixen els homes com a víctimes en les enquestes de victimització és la connotació que té aquesta paraula, *víctima*, per a ells. Es tracta d'una etiqueta amb la qual no es reconeixen, en bona part per la visió social exposada més amunt. En aquest sentit, els estudis de Straus, de la mateixa manera que els d'altres autors que treballen en aquest àmbit, no pregunten sobre experiències de victimització dins de la parella, cosa que representaria un rebuig important per als homes, sinó que qüestionen sobre conductes violentes i conflictes en la parella que poden experimentar tots dos, homes i dones.

Lectura recomanada

R. J. Gelles (1974). *The violent home: A study of physical aggression between husbands and wives*. Beverly Hills, CA: Sage.

Pàgina web

Per a una informació detallada dels treballs del doctor Murray A. Straus i del centre que dirigeix, visiteu les adreces següents:

<http://pubpages.unh.edu/mes2/>
<http://unh.edu/frl/>

Exemple

Vegeu, per exemple, el seu treball de revisió teòrica *The controversy over domestic violence by women* (1999).

A partir dels resultats obtinguts en els seus estudis, Straus defensa que el grau de violència de l'home vers la dona en una parella occidental és molt semblant al de la dona vers l'home. Només tenint en compte el nombre d'agressions, no la gravetat d'aquestes agressions, depenent de resultats empírics, no d'opinions o influències ideològiques, es pot afirmar que homes i dones s'agredeixen en una mesura molt semblant.

En aquesta mateixa línia, cal destacar el treball de metaanàlisi publicat pel professor britànic John Archer el 2000, en què s'examinen els resultats de 82 estudis independents sobre violència de parella, que inclouen 64.487 individus. Segons els resultats d'aquests estudis, es confirma que les dones són més propenses que els homes a exercir el maltractament físic contra la parella, encara que tenen una probabilitat una mica més gran de patir lesions.

Una altra revisió sistemàtica de 48 estudis és la de Langhinrichsen-Rohling, Selwyn y Rohling (2012), en què van establir el percentatge de violència en parelles occidentals en el 16,3%. D'aquests casos, un 57,9% era violència bidireccional, un 13,8% violència unidireccional de l'home cap a la dona i en un 28,3% violència unidireccional de la dona cap a l'home.

Si bé no són tan freqüents a Espanya, l'estudi de revisió de González, Muñoz i Graña (2003) o el treball empíric amb parelles d'estudiants universitaris de Muñoz i altres (2007) mostren resultats molt semblants en què, com a mínim, s'observa que en la majoria de casos la violència en la parella és un acte bidireccional. Això ha donat lloc al terme *dyadic violence* o violència diàdica.

En el seu estudi, Muñoz i altres (2007) obtenen que un 30,4% de les dones enquestades manifesten que tenen conductes violentes amb les parelles, que van des de subjectar-les físicament fins a clavar-los una pallissa o amenaçar-les amb un ganivet o una arma. Per a les mateixes conductes, el percentatge d'homes és del 32,2%. Quan es pregunta a aquestes dones sobre la seva victimització, un 29,5% manifesta que ha patit alguna d'aquestes conductes, mentre que el percentatge d'homes víctimes és del 32,3%.

En el seu darrer estudi, Graña y Cuenca (2014) amb 3.578 parelles heterosexuales troben que un 4% de les parelles van reportar agressions físiques de l'home cap a la dona, un 4,5% de la dona cap a l'home. En un 25% dels casos, tant homes com dones manifestaven ser víctimes i agressors dins la parella.

Els estudis indiquen que els homes víctimes de violència en la parella no abandonen la relació per motius semblants als que manifesten les dones víctimes d'aquestes mateixes experiències.

Reflexió

Cal preguntar-se per què no abandonen aquestes relacions violentes, els homes.

El sentiment d'indefensió apresada, que es produeix en la víctima quan les accions que fa per evitar la violència no produeixen el resultat previst i que va ser aplicat a les dones víctimes de violència de parella per Leonor Walker (1979), s'observa de la mateixa manera en homes, i també les justificacions a la violència exercida per les seves parelles, la dependència emocional o la por.

1.3. Victimització sexual en víctimes de sexe masculí

Si la controvèrsia i el rebuig social apareixen quan es considera l'home com a víctima de violència de parella, aquests sentiments encara són més patents quan es parla de victimització sexual, i constitueixen un greu problema que pot implicar repercussions socials importants.

En l'àmbit de la victimització sexual en la infància, si bé els estudis indiquen un percentatge més gran de víctimes de sexe femení, que se sol situar en un home per cada 2,5 dones (Pereda i altres, 2009), s'observa que el percentatge d'homes víctimes no és poca cosa i, en cap cas, no es pot incloure l'abús sexual com un fenomen de violència de gènere.

Respecte a la victimització sexual en l'edat adulta, els estudis també mostren un percentatge més gran de víctimes de sexe femení, però un percentatge significatiu de víctimes de sexe masculí que no s'ha de deixar de banda i que, en general, és molt poc reconegut i molt poc tractat.

L'estudi de revisió de Spitzberg (1999), amb 120 treballs de prevalença de la victimització sexual, observa que prop d'un 13% de les dones i d'un 3% dels homes inclosos en els estudis manifesten que han estat víctimes de violació. Els autors, però, adverteixen que la manera d'entrevistar els homes respecte a aquestes experiències (amb preguntes esbiaixades vers les víctimes de sexe femení, actituds d'incredulitat, termes amb connotacions negatives per a la masculinitat, entre d'altres) no afavoreix el report, de manera que el percentatge d'homes víctimes de violència sexual no es pot esclarir realment (Kolivas i Gross, 2007).

En aquest sentit, prevalen arrelats mites respecte a la violència sexual contra l'home que els professionals han de rebutjar, com la idea que un home no pot ser victimitzat sexualment, que és una cosa que només passa en l'àmbit penitenciari o que tot home que s'enfronta a una situació de violència sexual s'ho passa bé.

1.4. Conseqüències de la victimització per a l'home víctima

Els estudis sobre aquest tema han confirmat que els homes víctimes de violència experimenten un malestar semblant al que presenten les dones víctimes d'aquestes experiències.

Lectura recomanada

Vegeu un dels pocs treballs que hi ha sobre això:

D. A. Hines; J. Brown; D. Dunning (2007). "Characteristics of callers to the domestic abuse helpline for men". *Journal of Family Violence* (núm. 22, pàg. 63-72).

Date rape

Un dels primers treballs sobre aquest tema és el de Struckman-Johnson (1988), que, preguntant sobre situacions de violència sexual en una cita, la qual cosa ha rebut el nom de *date rape*, va obtenir que un 9% dels homes i un 13% de les dones havien experimentat un episodi de victimització sexual.

Lectura recomanada

J. A. Turchik; K. M. Edwards (2012). "Myths about male rape: A literature review". *Psychology of Men & Masculinity* (vol. 2, núm. 13, pàg. 211-226).

Hi ha estudis, però, com el de Garnefski i Arends (1998) i el de Garnefski i Dijkstra (1997) que suggereixen una afectació psicològica més gran en víctimes de sexe masculí respecte a la vivència de violència sexual en la infància. En aquest sentit, s'han observat dubtes i qüestionaments sobre l'orientació sexual en víctimes de sexe masculí que, en general, són agredides per victimaris del seu mateix sexe (Beitchman i altres, 1992).

Malgrat això, de la mateixa manera que passa amb els estudis epidemiològics de la violència sexual en homes, hi ha autors com Mendelsohn i Sewell (2004) que adverteixen que el rebuig social observat davant la revelació d'un fet de victimització sexual per part de víctimes de sexe masculí pot provocar una reticència més gran en aquestes víctimes a mostrar símptomes de malestar psicològic i, per tant, fer semblar que aquest tipus d'esdeveniments els afecta menys.

Respecte a la violència de parella, els pocs autors que han tractat d'aquest tema subratllen el desinterès absolut que mostra l'acadèmia i els professionals pels efectes adversos que té en les víctimes de sexe masculí. El treball de revisió de Hines i Malley-Morrison (2001) és un dels pocs que han tractat d'aquest tema i mostra que els homes víctimes de violència física per part de la seva parella tenen un risc alt de desenvolupar sentiments d'indefensió, ira, por, venjança, tristesa, vergonya i humiliació, i també depressió, símptomes d'estrès i malestar psicològic general i símptomes psicossomàtics.

Alguns autors han detectat diferències relacionades amb el tipus de simptomatologia presentada, amb més problemes de tipus externalitzant en homes i de tipus internalitzant en dones (per a una revisió d'aquest tema, vegeu Romano i De Lucca, 2001), si bé aquests resultats no s'han obtingut en altres estudis (Dube i altres, 2005). En aquest sentit, els autors confirmen l'existència d'un risc més gran de convertir-se en agressor en homes víctimes, tant en la infància (Glasser i altres, 2001) com els que han experimentat victimització sexual en l'edat adulta (Russell i Oswald, 2002), si bé defensen que hi ha molts factors personals, familiars i socials que poden arribar a mitigar aquest risc.

1.5. La resposta jurídica

Per mitjà de les diverses tipologies delictives de la part especial, les lleis penals ofereixen protecció davant les formes de victimització més greus, sense distinció, com a regla general, per raó del sexe de la víctima. Mitjançant la reforma de 21 de juny de 1989 es va eliminar, en el delicte de violació, la restricció del subjecte passiu a la dona, i es va acceptar que també l'home pot ser víctima de qualsevol classe de delicte sexual, fins i tot la violació, amb pena indiferenciada respecte a la que seria aplicable en cas de víctima de sexe femení. Es poden considerar, doncs, com a conductes de violació la penetració homosexual per via anal o bucal, la introducció de membres corporals o objectes per via anal o el forcejament amb violència o intimidació a una penetració vaginal (art. 179).

Victimització secundària

A la victimització primària que pateixen aquests homes s'hi afegix la victimització secundària que generen els professionals que treballen amb víctimes i que, sovint, menysvaloren les experiències i el malestar que presenten els homes víctimes, de manera que no estan preparats per a intervenir en aquest col·lectiu i afavorir un procés de desvictimització (Hines i altres, 2007).

Pel que concerneix les conductes de violència en la parella, però, hi ha diverses legislacions que han adoptat normes dirigides sobretot a la protecció de la dona. Espanya ha destacat en l'opció per normes de discriminació positiva en l'àmbit penal, amb l'aprovació de la Llei orgànica 1/2004, de mesures de protecció integral contra la violència de gènere.

Aquesta discriminació positiva, consistent a preveure una penalitat superior per als fets de violència¹, lesions², amenaces³ i coaccions⁴ si els fa un home contra la seva parella o exparella de sexe femení, es basa en la presumpció que les dones, com a col·lectiu, experimenten una desigualtat i unes característiques de vulnerabilitat que la llei ha d'equilibrar. En aquest sentit, Manjón-Cabeza Olmeda (2009) convida els professionals a reflexionar quan afirma que:

“El sistema por el que ha optado el legislador español se aparta de los ideales feministas más arraigados, así como de la idea de una mujer libre, no inferior y capaz de autodeterminarse, para pivotar alrededor de la idea de una mujer especialmente vulnerable, que no sabe tutelarse a sí misma y a la que el Estado paternalista ha de proteger.”

⁽¹⁾Art. 153 CP.

⁽²⁾Art. 148.4 CP.

⁽³⁾Art. 171.4 CP.

⁽⁴⁾Art. 172.2 CP.

Tot això implica una controvèrsia important, sobretot si es tenen en compte els resultats empírics obtinguts en l'àmbit nacional i internacional, que demostren, com ja hem vist, que els homes també pateixen aquestes formes de violència i també han de ser atesos i tractats pel sistema jurídic i assistencial. Els homes que pateixen violència, violència habitual, lesions, amenaces o coaccions de la seva parella, masculina o femenina, reben protecció penal mitjançant els preceptes assenyalats, però la discriminació que representa que la penalitat no sigui de tanta gravetat ha estat considerada inconstitucional des de molts sectors jurídics.

El Tribunal Constitucional⁵, però, s'ha pronunciat en el sentit de considerar que aquestes normes discriminatòries no vulneren la Constitució, recolzant-se, entre altres arguments, en el conegut prejudici sobre el següent:

“Les altíssimes xifres entorn de la freqüència d'una greu criminalitat que té per víctima la dona i per agent el qui és o va ser la seva parella.”

⁽⁵⁾Per exemple, en l'STC 59/2008.

Segons el Tribunal:

“Aquesta freqüència constitueix un primer aval de raonabilitat de l'estratègia penal del legislador de mirar de compensar aquesta lesivitat amb la màxima prevenció que pot procurar una elevació de la pena.”

En vista del que hem examinat aquí, podem concloure que aquest cas és un bon exemple de “fal·làcia fàctica” d'una argumentació jurídica perquè està fonamentada en fets que no estan provats des del punt de vista empíric.

Amb tot, a banda d'aquestes diferències, la llei ofereix protecció tant als homes com a les dones contra la violència en el si de la parella o de les relacions familiars i per tant les institucions i les entitats de suport a les víctimes han de facilitar que totes les víctimes rebin una resposta adequada a les seves necessitats. En el cas de les víctimes homes hi ha exemples de programes que prete-

nen ajudar-los a superar las barreres personals o culturals que els impedeixen denunciar els fets i a sensibilitzar als professionals d'aquesta problemàtica. Als països anglosaxons hi ha nombrosos recursos dedicats al suport a homes víctimes de violència en la parella, fàcilment localitzables via Internet. Al Regne Unit el Home Office ha elaborat un programa específic i concedeix ajuts a entitats que presten suport a aquestes víctimes.

2. La victimització en l'ancià

2.1. Definició i tipologia

Es pot afirmar que la violència dirigida a ancians, sobretot les formes de victimització que s'esdevenen dins del cercle més pròxim de persones que mantenen una relació de confiança amb la víctima, no ha estat objecte d'estudi fins no fa gaire, de manera que hi ha molt pocs treballs sobre aquest tema i, cosa que potser encara és més greu, molta falta de sensibilitat social sobre aquest tema. Cal destacar que una bona part dels professionals subestimen la freqüència de la victimització de gent gran, com s'ha demostrat en diversos treballs (vegeu la revisió de Cooper, Selwood i Livingston, 2009), i aquesta falta de formació fa que la majoria de formes de victimització d'ancians no siguin detectades.

La primera menció professional sobre la victimització de gent gran va ser la carta publicada per Burston (1975) en el *British Medical Journal*, titulada *Granny battering*⁶, per a referir-se als casos de violència dirigida a ancians. S'ha de tenir en compte que fins al 1982, a Viena, no es va plantejar el primer International Plan of Action on Ageing, en la primera World Assembly on Aging de les Nacions Unides, i es van establir els drets específics que ha de tenir la gent gran. Per tant, a partir de la dècada dels vuitanta, la societat acadèmica va començar a mostrar interès per la victimització d'ancians, i això va derivar en la creació de lleis i institucions que vetlessin per la prevenció d'aquest problema i potenciessin la intervenció amb les víctimes (vegeu la revisió d'Anetzberger, 2005).

⁽⁶⁾ Expressió que avui dia no es fa servir.

Un dels primers problemes que es plantegen, de manera semblant al que passa en l'àmbit de menors, és que no hi ha una definició acceptada universalment que inclogui tots els aspectes que s'han de considerar en la victimització d'ancians. Algunes de les definicions parlen de maltractament intrafamiliar, d'altres de les formes de violència que hi ha en els centres residencials en què viuen moltes d'aquestes persones, i d'altres del maltractament social, derivat de la falta de recursos especialitzats, que cobreixin les necessitats de la gent gran que, de vegades, cometen les institucions oficials (Iborra, 2010).

Basant-se en la definició de la International Network for the Prevention of Elder Abuse (Inpea), ha estat definida en el context espanyol pel Centre Reina Sofia per a l'Estudi de la Violència de la manera següent:

“Cualquier acción voluntariamente realizada, es decir, no accidental, que pueda causar o cause un daño a una persona mayor; o cualquier omisión que prive a un anciano de la atención necesaria para su bienestar, así como cualquier violación de sus derechos. Para que estos hechos se tipifiquen como maltrato deben ocurrir en el marco de una relación interpersonal donde exista una expectativa de confianza, cuidado, convivencia o dependencia, pudiendo ser el agresor un familiar, personal institucional (ámbito sanitario o de servicios sociales), un cuidador contratado, un vecino o un amigo.”

Iborra (2005)

INPEA

La International Network for the Prevention of Elder Abuse (INPEA) és una organització nord-americana fundada el 1997 que té com un dels objectius principals prevenir el maltractament contra ancians, la victimització de gent gran.

Cada any organitza una conferència internacional en què tracten dels principals temes vinculats a la violència dirigida a ancians, noves recerques i resultats, i també representa una reunió científica per a tots els professionals que treballen amb gent gran i es volen formar en aquest àmbit.

Des de la seva pàgina web, el visitant es pot connectar al *Journal of Elder Abuse & Neglect*, referència indispensable en aquest àmbit. També pot accedir a informes sobre l'extensió de la victimització intrafamiliar a l'ancià duts a terme en uns quants països europeus, un dels quals és Espanya.

Respecte als tipus de victimització que, principalment, experimenten els ancians, se solen considerar (Comijs i altres, 1998):

- Les agressions o l'abús físic.
- El maltractament econòmic i material o l'explotació financera.
- La negligència o la falta de cures.
- L'abús psicològic i emocional o l'agressió verbal crònica.

Aquestes tipologies, però, s'han anat ampliant per a incloure, avui dia, també, entre d'altres (United Nations, 2002):

- La victimització sexual.
- La violència de parella.
- L'abús o mal ús dels medicaments que necessita l'ancià.
- El maltractament ecològic o sistèmic, referit al dany que poden fer les institucions i administracions oficials a l'ancià, discriminant-lo o no oferint-li els recursos que necessita.
- La pèrdua de respecte i l'abandó de la gent gran.

En aquest sentit, la proposta de Daly i Jogerst (2005) d'incloure només cinc formes de victimització en els estudis epidemiològics amb ancians, amb la finalitat de poder comparar resultats entre països i arribar a una entesa entre professionals que permeti detectar més bé aquests casos, representa un gran avenç. Basant-se en el mètode Delphi, en el qual s'entrevisten experts per a arribar a conclusions consensuades davant un problema complex, els autors conclouen que les formes de victimització⁷ que s'han de tenir en compte en l'estudi i la detecció del maltractament a ancians han de ser:

- L'abús emocional.

⁽⁷⁾Aquestes formes de victimització coincideixen amb les proposades pel National Center on Elder Abuse (NCEA).

- L'explotació financera o econòmica de l'ancià.
- La negligència o desatenció.
- L'abús físic.
- L'abús sexual.

NCEA

L'NCEA depèn del US Department of Health and Human Services i la seva pàgina web ofereix recursos per a professionals que treballen amb aquests casos i víctimes directes, i també un apartat d'estudis i publicacions sobre la realitat del problema de la victimització d'ancians.

També presenta un accés directe a The Clearinghouse on Abuse and Neglect of the Elderly (CANE), situat a la Universitat de Delaware, i que és l'arxiu computeritzat més important que hi ha de recerques, recursos formatius i documents governamentals sobre la violència en gent gran.

Per les característiques particulars que té, cal cridar l'atenció sobre la victimització sexual de l'ancià, tema relegat a un segon o tercer pla en l'àmbit professional i acadèmic, sobretot a causa dels estereotips i les creences errònies vinculats a la víctima prototípica de violació, que s'imagina com una dona jove i atractiva i mai com una anciana o un ancià dependent i vulnerable (Burgess, Dowdell i Brown, 2000). Els estudis, però, indiquen que es tracta d'una forma de victimització més freqüent del que podria semblar sobre la base d'aquestes falses creences, tant en dones (Lea, Hunt i Shaw, 2006) com en homes (Teaster i altres, 2007), amb greus efectes per a les víctimes, que solen mantenir en silenci l'experiència, motiu pel qual no reben l'ajuda que necessiten per a fer front a les seqüeles d'aquesta forma de victimització.

En relació amb l'explotació econòmica o financera, que constitueix una de les formes més freqüents d'abús de l'ancià, destaca el treball de Kemp i Mosqueda (2005). Els autors han elaborat una llista de vuit elements que s'han de tenir en compte per a avaluar correctament l'abús econòmic en ancians i que ha estat aprovada per professionals amb àmplia experiència en aquesta forma de victimització. En la taula 1 exposem els elements que s'han de considerar.

Taula 1. Elements de l'abús financer

1.	Ancià amb problemes mèdics, farmacològics, psicològics o socials que té béns i actius.
2.	Persona de confiança, sia perquè manté una relació llarga amb l'ancià o perquè n'estableix una de nova, que té una influència sobre aquest ancià usant l'engany, potenciant un alt nivell de dependència, intimidant-lo o involucrant-se en tots els aspectes de la seva vida.
3.	L'ancià transfereix els seus actius a la persona de confiança, durant una fase de vulnerabilitat (mèdica, física, psicològica o per un tractament farmacològic).
4.	L'ancià és aïllat i controlat per la persona de confiança i les transaccions que es fan es mantenen en secret.
5.	No es duu a terme cap avaluació professional de l'estat de l'ancià prèvia al moment de la transferència d'actius i poders que acrediti el seu consentiment vàlid i la seva consciència de l'acte.
6.	La transferència no comporta els beneficis que representarien altres opcions per a l'ancià i no es duu a terme tenint-li en compte els desitjos, les manifestacions i la conducta anteriors.

Altres formes d'explotació financera

Cal destacar que aquesta explotació financera de l'ancià també es pot donar en matrimonis que no tenen el consentiment real de la persona anciana, si bé es tracta d'un tema poc estudiat (Peisah, Brodaty i Barrister-at-law, 2008), i també de fraus i estafes telefònics (Reiboldt i Vogel, 2001), entre d'altres.

7.	No se segueix cap procediment habitual en l'àmbit dels negocis ni l'ètica comuna a aquest sector (per exemple, no s'adverteix l'ancià de les conseqüències de la transacció, i hi poden haver conflictes d'interessos que no es tenen en compte).
8.	El presumpte victimari no informa ni la família de la víctima ni l'Administració pública sobre la transacció.

En suma, la victimització d'ancians pot ser física, psicològica, sexual, mèdica o financera, tant pot incloure conductes d'acció com omissió de conductes necessàries per al benestar de l'ancià, i tant es pot produir en contextos familiars com institucionals.

2.2. Epidemiologia de la victimització en l'ancià

Si bé la gent gran és el grup d'edat menys victimitzat, les particulars característiques de la violència que experimenten i l'especial vulnerabilitat que tenen fan que l'interès per aquest tema hagi augmentat des dels anys vuitanta (United Nations, 2002). Cal destacar que, segons un recent informe de la World Health Organization (2011), un terç de la població europea tindrà seixanta anys o més el 2050. La formació dins d'aquest àmbit comporta, per tant, una tasca necessària de gran rellevància.

La victimització d'ancians és universal i afecta persones de totes les cultures, ètnies i nivells socioeconòmics, com demostren els estudis epidemiològics que analitzarem en aquest apartat. Els autors adverteixen que en alguns casos s'arriba a posar fi a la vida⁸ de l'ancià victimitzat, i afecta, sobretot, homes (Krienert i Walsh, 2010).

El primer treball publicat sobre la prevalença de la victimització en la senectut és el de Pillemer i Finkelhor (1988), dut a terme a Boston. Els autors van trobar que un 3,2% de la gent gran enquestada manifestava que havia experimentat alguna forma de victimització.

Holanda

Si ens centrem en els estudis que han enquestat mostres de la població general d'ancians en el context cultural europeu, destaca l'Amsterdam Study of the Elderly (Amstel), dut a terme a Holanda per Comijs i altres (1998) i que estableix que un 5,6% de les 1.954 persones de més de seixanta-cinc anys entrevistades han patit alguna forma d'agressió física (1,2%), agressió verbal crònica (3,2%), maltractament econòmic (1,4%) o desatenció o negligència (0,2%), sense que hi hagi diferències significatives depenent de l'edat o el sexe.

⁽⁸⁾El que en el context anglosaxó s'ha anomenat *eldercide*.

Dades

Cada any es produeixen a la regió europea 8.500 homicidis d'adults de seixanta anys o més i un 30% d'aquests casos estan vinculats a situacions de victimització (World Health Organization, 2011). A Espanya, Iborra (2005) ha establert que, entre el 2000 i el 2002, un 31,4% dels homicidis comesos contra persones de seixanta anys o més els van dur a terme membres de la família mateixa.

Regne Unit

Al Regne Unit (Ogg i Bennett, 1992) van obtenir que un 1,7% dels 589 entrevistats havia patit feia poc per part d'un familiar pròxim abús físic, un 1,5% havia estat víctima d'abús econòmic i un 5,6%, d'abús verbal.

Un estudi més actual publicat en aquest país mostra percentatges semblants, amb un 2,6% de victimització en l'últim any en les 2.111 persones grans enquestades, incloent-hi casos de negligència (1,1%), abús econòmic (0,7%), abús físic i psicològic (tots dos en un 0,4%) i abús sexual (0,2%) (O'Keefe i altres, 2007).

Amb una mostra de 149 dones de seixanta anys o més (50 d'irlandeses, 50 d'italianes i 49 de britàniques), Ockleford i altres (2003) van observar que un 18% de les dones indicaven que eren víctimes d'alguna forma d'abús físic (2%), psicològic (7%) o econòmic (13%). Aquesta prevalença elevada sembla que es deu a dificultats metodològiques d'estudi i característiques de la poca mostra analitzada.

El treball de Soares i altres (2010), que inclou 4.467 persones grans entre seixanta i vuitanta-quatre anys residents a Alemanya, Grècia, Itàlia, Lituània, Portugal, Espanya i Suècia, confirma que el maltractament més freqüent de les persones estudiades és el psicològic (un 29,7% a Suècia i un 10,4% a Itàlia), seguit de l'econòmic (un 7,8% a Portugal i un 1,8% a Suècia) i el físic (un 4% a Suècia i un 1% a Itàlia). La victimització sexual es dona en un nombre de casos baix, que oscil·la entre l'1,5% a Grècia i el 0,3% a Lituània i Espanya.

Espanya

Específicament a Espanya, destaca l'estudi fet pel Centre Reina Sofia (Iborra, 2008), a escala nacional. De les 2.401 enquestes a gent gran de més de seixanta-quatre anys, l'autora obté que un 0,8% d'aquesta gent gran es reconeix víctima de maltractament intrafamiliar, xifra que es duplica en gent gran dependent i es quadruplica en gent gran que presenta una dependència greu, que requereix ajuda per a fer les activitats diàries almenys cinc hores al dia. En resum, els ancians manifesten que són víctimes de maltractament físic (0,2%), psicològic (0,3%), negligència (0,3%), abús econòmic (0,2%) i sexual (0,1%).

Les dues revisions sistemàtiques que han recollit els resultats dels estudis duts a terme sobre aquest tema fins ara mostren que la prevalença de victimització en la senectut oscil·la entre un 3,2% i un 27,5% en estudis sobre població general, cosa que tant es pot deure a diferències culturals com a les diferents metodologies usades en els estudis. En general, un 5% dels ancians reporten violència de parella en l'últim any, prop d'un 25% manifesta que ha patit maltractament psicològic dels cuidadors i un 0,2%, negligència (Cooper, Selwood i Livingston, 2008; Daly, Joshi i Jogerst, 2009).

Observació

Uns altres estudis a Alemanya, Dinamarca, Suïssa i Finlàndia presenten, en general, resultats molt semblants, amb taxes de prevalença que no superen el 10%.

Lectura recomanada

Per aprofundir en les dades de prevalença de victimització de l'ancià, els factors de risc i les estratègies de prevenció, llegiu la revisió de Pillemer, Burnes, Riffin i Lachs (2016).

Un estudi que elabora una distinció entre quatre tipus diferents de maltractament a persones grans pot veure's a S. L. Jackson i T. L. Hafemeister (2016) "Theory-based models enhancing the understanding of four types of elder maltreatment".

Respecte a l'assetjament immobiliari⁹, si bé és un tema que no s'ha estudiat gaire, els treballs publicats indiquen l'elevada freqüència en la gent gran, que és víctima d'assetjament perquè abandoni casa seva, per motius que poden anar des del pagament d'una renda molt baixa, que no dona beneficis al propietari, fins a uns fills o filles que volen vendre la propietat.

Si s'analitzen les formes de victimització que arriben a ser conegudes pels serveis de protecció, i agafant com a exemple el treball de Clancy i altres (2011), un dels pocs estudis sobre aquest tema publicat amb mostres europees, s'observa que la majoria de casos es refereixen a dones (67%) i els detecten infermeres de serveis públics (34%), amb només un 13% dels casos denunciats per la família de la víctima. En la majoria de casos es dona maltractament psicològic (29%), negligència o desatenció de l'ancià (22%), maltractament financer o econòmic (19%) i maltractament físic (15%), mentre que en un 36% dels casos es produeix polivictimització o diverses formes d'abús en la mateixa víctima. A Israel s'han obtingut resultats semblants (Iecovich, Lankri i Drori, 2004).

Cal destacar que s'han proposat diferents teories que miren d'explicar per què la gent gran és victimitzada per l'entorn que s'hauria d'encarregar de cuidar-la, i que se solen estructurar en factors de risc vinculats:

- al **cuidador de l'ancià**, com patir algun trastorn psicopatològic, un elevat nivell d'estrès, l'aprenentatge de models de violència en la infància o transmissió intergeneracional de la violència, una història de victimització, la dependència econòmica de l'ancià que es té a càrrec o l'abús de substàncies;
- a l'**ajust social i cultural** en què es troba l'ancià, com la discriminació per l'edat o *ageism* –vegeu el treball de Losada (2004) sobre això–, la falta de sensibilització vers el problema, l'existència d'actituds negatives i estereotips sobre la gent gran, la falta de protocols d'actuació davant aquests casos, la dificultat o impossibilitat d'accés a serveis especialitzats i a professionals formats; i fins i tot
- a la **víctima**, com alts nivells de dependència, aïllament, fragilitat física, trastorns mentals, discapacitat cognitiva, conductes agressives i violentes.

Respecte al sexe, però, els resultats no són conclouents i sembla que estan relacionats amb el tipus de victimització que s'avalua.

⁽⁹⁾En anglès *blockbusting* o *landlord harassment*.

Lectura recomanada

Podeu llegir una de les poques publicacions sobre aquest tema:

N. Carlton i altres (2003). *The harassment and abuse of older people in the private rented sector*. Bristol: Policy Press.

Taula 2. Factors de risc intrafamiliars

Ancià	Alt nivell de dependència Aïllament Fragilitat física Trastorn mental Discapacitat cognitiva Conductes agressives i violentes Homes o dones, segons la victimització
Cuidador	Trastorn psicopatològic Elevat nivell d'estrès Transmissió intergeneracional de la violència Història de victimització Dependència econòmica de l'ancià Abús de substàncies
Entorn social i cultural	Discriminació per l'edat (<i>ageism</i>) Falta de sensibilització envers el problema Actituds negatives i estereotips sobre la gent gran Falta de protocols d'actuació davant aquests casos Dificultat o impossibilitat d'accés a serveis especialitzats i a professionals formats

Lectures recomanades

Sobre això podeu veure els treballs nacionals de Pérez-Rojo i altres, i d'Iborra, o la revisió de Kleinschmidt.

G. Pérez-Rojo i altres (2009). "Risk factors of elder abuse in a community dwelling Spanish sample". *Archives of Gerontology and Geriatrics* (núm. 49, pàg. 17-21).

I. Iborra (2009). "Factores de riesgo del maltrato de personas mayores en la familia en población española". *Zerbitzuan* (núm. 45, pàg. 49-57).

K. C. Kleinschmidt (1997). "Elder abuse: A review". *Annals of Emergency Medicine* (núm. 30, pàg. 463-472).

Respecte a la victimització en institucions, s'exposen com a factors de risc la falta de professionals ben formats i amb experiència en el tracte a ancians; la cultura interna i estructura que disposi l'organització, amb creences errònies respecte al tracte a la gent gran, la despersonalització i la falta de respecte; característiques psicopatològiques dels professionals que han de cuidar els ancians; estrès vinculat a la feina, falta de satisfacció amb el rol exercit i síndrome de l'esgotament professional (*burnout syndrome*); i característiques de la víctima mateixa, que la predisposen a la victimització i que coincideixen amb les que hem comentat en el paràgraf anterior (O'Loughlin i Duggan, 1998).

Taula 3. Factors de risc institucionals

Cuidador professional	<ul style="list-style-type: none"> • Trets psicopatològics (falta d'empatia, psicopatia) • Alt nivell d'estrès • Insatisfacció amb el rol professional • Síndrome d'esgotament professional (<i>burnout</i>)
Institució	<ul style="list-style-type: none"> • Falta de professionals formats adequadament i amb experiència • Creences errònies respecte al tracte a la gent gran • Tracte despersonalitzat a l'ancià • Falta de respecte

Alemanya

Un dels pocs estudis que ha analitzat la prevalença d'aquesta forma de victimització a partir de les manifestacions dels professionals mateixos és el dut a terme a Alemanya per Goergen (2001), que troba que un 79% dels cuidadors entrevistats manifesta que ha tingut conductes d'abús o negligència vers un resident en els últims dos mesos i un 66% que ha estat testimoni de la victimització d'ancians per algun col·lega.

2.3. Conseqüències de la victimització per a l'ancià

Els estudis duts a terme en aquest àmbit han demostrat que la gent gran presenta una freqüència més gran de conseqüències adverses vinculades a la victimització que no pas l'observada en altres víctimes més joves.

Lectura recomanada

Per a una presentació exhaustiva de les conseqüències associades a cada forma de victimització, vegeu la referència següent:

I. Iborra (2008). *Maltrato de personas mayores en la familia en España*. València: Centro Reina Sofía ("Serie Documentos", 13).

La gent gran presenta un risc més gran de ferides físiques en delictes com robatoris o agressions i una necessitat més gran d'intervenció mèdica que no pas altres grups d'edat víctimes de la mateixa violència. Així mateix, el risc de morir en l'assalt és set vegades més gran que no pas en altres grups d'edat (Chu i Kraus, 2004). L'impacte emocional que poden representar aquestes experiències és, alhora, més greu (Bachman, Dillaway i Lachs, 1998) i, en molts casos, els símptomes depressius que té la víctima acaben influint en una taxa més gran de mortalitat (Dong i altres, 2011).

Hi ha estudis que han constatat una elevada freqüència de símptomes d'ansietat, depressió, ideació suïcida, i també una percepció de baixa qualitat de vida, infelicitat, vergonya i culpa en gent gran víctima de violència. Si bé es tracta d'estudis transversals, que no permeten analitzar amb exactitud si aquests sentiments són d'abans o després de la victimització en l'ancià, sembla que es constaten en tots els treballs que han analitzat aquesta problemàtica i, per tant, s'han de tenir en compte –vegeu el treball de Soares i altres (2010) sobre la victimització de l'ancià i les conseqüències que té en diversos països europeus.

La por del delictes i de la victimització és una de les conseqüències psicosocials que s'ha estudiat més en aquest grup de víctimes i que, si és present, pot limitar greument la qualitat de vida i la mobilitat i interacció social d'aquestes víctimes amb altres persones. Els ancians sembla que tenen molta por de patir delictes comuns, com furts i atracaments, si bé els estudis indiquen que es tracta d'una por infundada, ja que el risc de patir aquestes formes de victimització és baix.

Cal destacar que la por del delictes no es basa solament en un coneixement objectiu de la probabilitat de ser víctima, sinó més aviat en la por de no disposar de recursos per a poder afrontar adequadament aquesta situació, a causa de poca força física, solitud o altres factors vinculats a un sentiment de vulnerabilitat (Killias, 1990).

En aquest sentit, els treballs més recents han demostrat que la por del delictes no és un símptoma generalitzat en la gent gran, sinó que hi ha certes variables que prediuen aquesta por com pertànyer al sexe femení, ser d'un grup ètnic no caucàsic, presentar símptomes depressius o estar aïllat socialment (Acierno i altres, 2004).

Cal destacar que totes aquestes conseqüències associades a les experiències de victimització les pot pal·liar el suport de què disposi la víctima, la qual cosa s'erigeix en un factor protector dels efectes de la victimització en l'ancià (Comijs i altres, 1999).

2.4. La resposta jurídica

Hi ha moltes figures delictives aplicables a les diferents formes de victimització de què pot ser víctima un ancià si bé, des d'una àmplia perspectiva criminològica i victimològica, hem de recordar que la resposta penal al fenomen de la victimització de gent gran és només l'últim remei, de manera que hi ha altres formes de prevenció i intervenció penal prioritàries dirigides a reduir aquests casos i a fer que les víctimes siguin detectades i tractades adequadament (De la Cuesta, 2006).

Amb aquest objectiu, destaca la publicació de l'Institut de Gent Gran i Serveis Socials (Imsero) sobre l'adaptació al context espanyol d'un instrument de detecció del maltractament a ancians; la guia d'actuació coordinada per Moya i Barbero (2005), que ofereix recursos per a detectar i, després, intervenir de manera adequada davant un cas de victimització d'ancians; o el protocol per a abordar situacions de maltractament de la Generalitat de Catalunya.

Lectures recomanades

IMSERO (2007). *Malos tratos a personas mayores. Aportación española a los avances internacionales en la adaptación lingüística y cultural de un instrumento de detección de sospecha de maltrato hacia personas mayores*. Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales, Secretaría de Estado de Servicios Sociales, Familias y Discapacidad.

Generalitat de Catalunya (2010, juliol). *Protocol Marc per a un abordatge coordinat de les situacions de maltractament vers les persones grans*. Barcelona: Departament d'Acció Social i Ciutadania de la Generalitat de Catalunya.

El dret conté diversos mecanismes que comporten una actuació preventiva enfront de possibles victimitzacions ja que incideixen sobre les situacions generadores de risc per a les persones ancieanes, com la legislació civil que regula, amb les degudes garanties, els criteris i procediments d'incapacitació

⁽¹⁰⁾Art. 199 i seg. del Codi civil.

de les persones que són incapaces de governar-se per si mateixes. La declaració d'incapacitació¹⁰ permet assignar al subjecte la figura d'un tutor. El model tradicional d'incapacitació ha estat qüestionat, però en la mesura que pot propiciar la marginació i "infantilització" de l'ancià i la pèrdua de control i d'autonomia respecte a les persones del seu entorn i per tant en l'actualitat hom defensa la validesa del model de "suport en la presa de decisions". Un bon recurs jurídic per als casos on la persona gran no ha perdut totalment la capacitat de decidir sobre els seus interessos és la curatela, que estableix el jutge valorant el grau de discerniment de la persona i fixant els actes per als que serà necessària la intervenció del curador (articles 287 i 289 del Codi civil). A més, quan hi hagi una limitació significativa de l'autonomia personal, una altra classe de resposta és la que preveu la Llei 39/2006, de 14 de desembre, de dependència.

Segons aquesta Llei, és **dependent** tota persona que per l'edat que té, pel fet de patir una malaltia o de tenir limitades les facultats físiques o psíquiques requereix suports per a dur a terme les activitats essencials de la vida diària, aconseguir més autonomia personal i poder exercir plenament els drets de ciutadania. És obvi que no tota la gent gran és dependent en el sentit de la Llei, però, en els casos que sigui així, hi ha un risc més gran de victimització. El suport a aquestes persones pot ser una actuació de prevenció secundària, davant aquest risc.

Les lleis penals no acostumen a incloure tipus dirigits específicament a oferir protecció penal a les persones ancianes.

L'extensió de les relacions personals abastades pel tipus de violència domèstica habitual mitjançant la Llei orgànica 11/2003 va obrir una nova via per a la resposta penal davant aquesta forma de victimització produïda en centres geriàtrics, ja que en l'article 173.2 es tipifica la violència física o psíquica habitual contra:

"Les persones que per la seva especial vulnerabilitat estiguin sotmeses a custòdia o guarda en centres públics o privats."

D'altra banda, cal preguntar-se si la llei penal hauria de preveure amb caràcter general un agreujament de la pena fundada en l'edat avançada de la víctima. Aquesta era la situació que hi havia en el dret espanyol fins al 1983, en què es va suprimir la circumstància agreujant genèrica d'executar el fet¹¹ amb "menyspreu de la resta que per la dignitat, edat o sexe mereixés l'ofès", atès que reflectia uns valors que ja no s'adequaven a l'evolució de la societat. Una manera diferent, més pròpia dels valors d'una societat democràtica, seria el recurs a la circumstància agreujant de mòbil discriminatori, encara que l'article

⁽¹¹⁾Art. 10.16.

22.4 de l'actual Codi penal no inclou l'edat entre els motius discriminatoris, de manera que sols seria aplicable en la mesura que es tractés d'una persona amb discapacitat.

Alguns autors (Alonso i Javato, 2010) han proposat que, mitjançant una reforma legislativa, s'inclogui l'edat entre aquests motius, amb l'argument que no és raonable tenir en compte la discriminació¹² referent al sexe, la malaltia o la discapacitat i no la basada en l'edat avançada que no vagi acompanyada de malaltia o discapacitat.

⁽¹²⁾Tal com es fa en l'art. 21.1 de la Carta dels Drets Fonamentals de la Unió Europea.

El Codi penal espanyol, però, sí que preveu, respecte a alguns tipus delictius, una resposta penal qualificada basada en la vulnerabilitat derivada de l'edat, en concret en els delictes d'agressió i d'abús sexual¹³, concebuda en principi per a menors víctimes però que la literalitat i el sentit objectiu de la norma permeten aplicar també en cas de persones d'edat avançada, si es té en compte que el Codi al·ludeix no solament a l'edat, sinó també a discapacitat, malaltia o situació. En aquest sentit també es podria tenir en compte la referència a la "situació" com a font d'"especial vulnerabilitat" en el tipus agreujat¹⁴ en el delicte de tràfic d'éssers humans. Així mateix, els delictes de furt i de robatori¹⁵ amb força s'agregen quan s'han comès "abusant de les circumstàncies personals de la víctima". En els delictes d'estafa o apropiació¹⁶ indeguda es preveu un agreujament de la pena si hi ha abús de les relacions personals existents entre víctima i defraudador, encara que abans de res s'ha de tenir en compte, respecte a l'estafa, que és inherent a aquesta figura delictiva la valoració de les circumstàncies personals de la víctima, a l'hora d'apreciar si l'autor s'ha valgut d'un engany suficient per a causar-li un perjudici patrimonial.

⁽¹³⁾Art. 180.1-3 i 181.

⁽¹⁴⁾Art. 177 bis, 4.c. i 181,5.

⁽¹⁵⁾Art. 235,6 i 241.

⁽¹⁶⁾Art. 250.6.

Si atenem la jurisprudència espanyola, un dels tipus delictius que té més aplicació en relació amb la victimització de persones ancianes és el de tracte degradant¹⁷. D'aquesta manera han estat qualificades algunes conductes especialment vexatòries dutes a terme en centres geriàtrics o en l'àmbit domèstic, com ara falta absoluta d'higiene, mantenir l'ancià amb vòmits o excrements, immobilitzacions innecessàries de mans i peus o submissió a condicions d'amuntegament i en deficientes condicions d'higiene i salubritat.

⁽¹⁷⁾Art. 173.1.

Si tenim en compte els supòsits de victimització per manca de cura, coneguts també amb el terme *neglect*, adquireixen una rellevància especial els delictes d'omissió. El fet de deixar de complir els deures legals¹⁸ d'assistència inherents a la tutela, guarda o acolliment familiar o de prestar l'assistència necessària establerta legalment per al manteniment dels ascendents o el cònjuge que estiguin necessitats constitueixen conductes típiques d'abandó de família, per les quals es preveuen penes de presó o multa, amb la possibilitat d'imposar una pena d'inhabilitació especial per a l'exercici de la tutela, guarda o acolliment.

⁽¹⁸⁾Art. 226.

En els casos més greus en què de l'omissió dels deures de cura se'n derivi mort o lesions de la víctima, cal imputar el resultat típic a la conducta per ommissió dels qui estiguessin en posició de garant i tinguessin el deure de garantir la indemnitat del bé jurídic i d'evitar el resultat¹⁹. Així, les persones cuidadores que estiguin en posició de garant en virtut de mandat legal (com és el cas del tutor o cònjuge) o de contracte (com ara un cuidador familiar o els directores o treballadors en un centre geriàtric que hagin assumit voluntàriament una funció de control del risc) poden respondre com a autors de lesions o fins i tot homicidi, a títol de dol o imprudència segons que pertoqui, si es mor la persona anciana que tenen obligació de cuidar o té lesions per inanició o falta d'atenció. La posició de garant no derivaria, malgrat això, del deure de prestació d'aliments²⁰, que tenen els descendents en relació amb els seus ascendents.

(19) En els termes que preveu l'art. 11 del Codi penal.

(20) Previst en l'art. 142.

En el cas dels fills que deixen d'atendre els pares ancians en situació de necessitat hi ha la possibilitat d'acudir a la font de la posició de garant basada en l'actuació precedent si haguessin assumit de fet una funció de protecció.

Per exemple, el fill que porta a viure a casa seva el seu pare desvalgut i, després, es mor el pare o té una lesió o malaltia per falta de cura.

Si no és així, només hi podria haver la responsabilitat penal per ommissió pròpia a títol d'omissió del deure de socors²¹.

(21) Art. 195 del Codi penal espanyol.

Un dels fenòmens que ha suscitat més interès en els últims temps, en relació amb la victimització de gent gran, és l'assetjament immobiliari. La resposta jurídica davant aquestes conductes de pressió dirigides a persones ancianes amb pocs recursos perquè abandonin l'habitatge passa en part pel dret civil, de manera que la persona perjudicada pot acudir als mecanismes previstos en el Codi civil i la legislació d'arrendaments urbans davant la falta de compliment de les obligacions del propietari enfront de l'inquilí.

La protecció per via penal de la víctima d'aquesta classe d'assetjament ha quedat facilitada després de la tipificació mitjançant la Llei orgànica 5/2010, de 22 de juny, de dues noves figures delictives.

D'una banda, castiga amb la mateixa pena del delictes de tracte degradant²² qui:

(22) Art. 173.1-3.

“De manera reiterada dugui a terme actes hostils o humiliants que, sense arribar a constituir tracte degradant, tinguin per objecte impedir el legítim gaudi de l'habitatge.”

D'altra banda, s'inclou com a supòsit agreujat del delictes de coaccions²³ la coacció exercida amb la finalitat d'impedir el legítim gaudi de l'habitatge.

(23) Art. 172.1-3.

Pel que fa als casos d'abús econòmic cal tenir en compte que en una bona part de casos les conductes són comeses per fills, nebots o altres persones del cercle familiar i per tant en el Dret penal espanyol l'excusa absolutòria previs-

ta per a parents en els delictes patrimonials no violents ha impedit una adequada protecció penal d'aquestes víctimes. Per resoldre aquest problema la LO 1/2015 de reforma del Codi penal ha condicionat l'aplicació de l'excusa que no s'hagi produït "abús de la vulnerabilitat de la víctima, causa de l'edat o que es tracti d'una persona amb discapacitat". D'aquesta manera, es poden perseguir aquests fets i les fiscalies poden emprendre actuacions per protegir les persones grans davant de casos de greu desemparament, on siguin els seus cuidadors o persones més properes les que, lluny de protegir-les, atemptin contra els seus béns jurídics.

Lectures recomanades

Per a una visió més detallada dels aspectes jurídics que afecten els casos de victimització d'ancians, vegeu les referències següents:

M. Acale Sánchez (2010). "Victimización de ancianos". A: J. M. Tamarit Sumalla (coord.). *Víctimas olvidadas* (pàg. 87-116). València: Tirant lo Blanch.

M. Javato Martín; M.de Hoyos Sancho (dir.) (2010). *Violencia, abuso y maltrato de personas mayores. Perspectiva jurídico-penal y procesal*. València: Tirant lo Blanch.

Resum

A manera de síntesi, és important tenir en compte algunes conclusions que poden guiar la nostra feina en aquest àmbit:

Els homes són víctimes de violència de parella i de violència sexual en un percentatge semblant al de les dones, si bé no els ofereixen recursos per a poder començar un procés de desvictimització, que els permeti superar aquest tipus d'experiències.

Hi ha una sèrie de mites i falses creences relacionats amb la victimització de l'home que els professionals han de deixar de banda per poder complir els objectius de la seva feina de manera adequada.

Una de les conseqüències que poden aparèixer en homes víctimes de violència sexual és la repetició del patró de violència, cosa que subratlla la necessitat de detecció i tractament d'aquests casos per part dels professionals de la victimologia.

La gent gran presenta un risc més baix de ser víctimes de delictes que no pas altres grups d'edat, si bé les conseqüències per a la salut física i mental d'aquestes experiències, i sobretot la mort com a resultat, és molt més freqüent que no pas en víctimes més joves.

Les principals formes de victimització en l'ancià són l'abús físic, l'abús psicològic, la negligència o desatenció, i l'abús econòmic o financer.

La por del delictes i de la victimització és una de les conseqüències psicosocials freqüents en víctimes grans i que pot limitar greument la qualitat de vida i la mobilitat i interacció social d'aquestes víctimes amb altres persones.

Exercicis d'autoavaluació

1. Els ancians víctimes de delictes violents, en comparació d'altres grups d'edat...

- a) presenten un risc set vegades més gran de tenir trastorns emocionals.
- b) presenten un risc set vegades més gran de resultar morts.
- c) presenten un risc set vegades més petit de resultar ferits.
- d) presenten un risc set vegades més petit de conseqüències emocionals adverses.

2. Una de les formes més freqüents de victimització en l'ancià, segons els estudis revisats, és...

- a) l'abús sexual.
- b) l'assetjament per Internet.
- c) l'abús psicològic.
- d) l'explotació laboral.

3. El primer autor a oferir dades de la victimització de l'home en l'àmbit de la parella va ser...

- a) Richard J. Gelles.
- b) David Finkelhor.
- c) John Archer.
- d) Leonor Walker.

4. Els homes tendeixen a reportar experiències de victimització...

- a) vinculades a l'agressió sexual i la violència de parella.
- b) relacionades sobretot amb violència física i contra la propietat.
- c) vinculades a la violència emocional i la negligència en la infància.
- d) relacionades sobretot amb l'assetjament immobiliari i per Internet.

5. Segons Murray A. Straus, un dels motius que explica per què no apareixen els homes com a víctimes en les enquestes de victimització i sí que ho fan en les enquestes de violència i conflictes en la parella és...

- a) la connotació que els representa la paraula *víctima*, amb la qual no s'identifiquen.
- b) perquè no tenen experiències de victimització, de manera que no reporten aquests fets.
- c) la negació d'aquestes experiències, a causa d'una dissociació freqüent en aquestes víctimes.
- d) la metodologia que es fa servir en els estudis, que no s'adequa als objectius acadèmics.

6. Els estudis duts a terme per Murray A. Straus al llarg dels anys han demostrat...

- a) que el grau de violència de l'home vers la dona, en una parella occidental, és molt semblant al de la dona vers l'home.
- b) que el grau de violència de l'home vers la dona, en una parella occidental, és molt superior al de la dona vers l'home.
- c) que el grau de violència de l'home vers la dona, en una parella occidental, és molt inferior al de la dona vers l'home.
- d) que el grau de violència de l'home vers la dona, en una parella occidental, és molt més greu que el de la dona vers l'home.

7. Els estudis sobre conseqüències de la victimització en homes i dones indiquen...

- a) que en general, les dones experimenten un malestar més gran vinculat a les experiències de victimització.
- b) que en general, els homes experimenten un malestar més gran vinculat a les experiències de victimització.
- c) que en general, homes i dones presenten un nivell de malestar semblant vinculat a les experiències de victimització.
- d) que en general, els homes experimenten més conseqüències físiques vinculades a les experiències de victimització.

8. La Llei 1/2004, de mesures de protecció integral contra la violència de gènere...

- a) protegeix totes les víctimes de violència en l'àmbit de la parella, tant si són homes com dones.
- b) només és aplicable a les dones que experimenten violència dins del context d'una relació de parella.

c) només és aplicable als homes que experimenten violència dins del context d'una relació de parella.

d) protegeix totes les víctimes de violència en l'àmbit de les relacions familiars, tant si són homes com dones.

9. Segons els estudis revisats, el percentatge de victimització en l'ancià se sol situar...

a) en més d'un 20% de la població.

b) entre un 10% i un 20% de la població.

c) en menys d'un 10% de la població.

d) Depèn de la forma de victimització avaluada i del context cultural del qual s'obtinguin les dades.

10. Un dels factors de risc comuns per a la victimització de l'ancià a escala intrafamiliar i institucional és...

a) un elevat nivell d'estrès en el cuidador.

b) l'experiència de victimització en el cuidador.

c) la dependència econòmica del cuidador.

d) la síndrome d'esgotament professional en el cuidador.

Solucionari

Exercicis d'autoavaluació

1. b

2. c

3. a

4. b

5. a

6. a

7. c

8. b

9. d

10. a

Glossari

ageism *m* Vegeu **discriminació per l'edat**.

assetjament immobiliari *m* Conjunt de conductes preordenades i sistemàtiques fetes sobre una persona, sovint un ancià amb pocs recursos, dutes a terme per a pressionar-la amb la finalitat que abandoni l'immoble en què viu.

sin. **setge immobiliari**

burnout syndrome *m* Vegeu **síndrome d'esgotament professional**.

date rape *m* Victimització sexual comesa en el context d'una cita per un conegut amb el qual la víctima manté una relació de festeig o amistat.

discriminació per l'edat *f* Prejudicis i discriminació social que es dona per qüestions d'edat i que afecta la gent gran.

en ageism

eldercide *m* Terme anglès que es refereix a l'homicidi o assassinat d'una persona de més de seixanta-cinc anys, si bé també pot incloure el suïcidi.

síndrome d'esgotament professional *f* Resposta perllongada d'estrès en l'organisme davant els factors estressants, emocionals i interpersonals, que es presenten a la feina, que pot portar, entre altres estats, a fatiga crònica i ineficàcia.

en burnout syndrome

tracte degradant *m* Delicte que consisteix a sotmetre una persona a una conducta o situació greument atemptatòria contra la integritat moral.

violència en la parella *f* Conducta que consisteix en maltractaments, agressions o atacs físics comesos contra la parella, amb independència del sexe i l'orientació sexual de l'agressor i la víctima, amb convivència o sense. En sentit ampli també s'hi pot considerar inclosa la violència psíquica.

Bibliografia

- Acale Sánchez, M.** (2010). "Victimización de ancianos". A: J. M. Tamarit Sumalla (coord.). *Víctimas olvidadas* (pàg. 87-116). València: Tirant lo Blanch.
- Acierno, R. i altres** (2004). "Predictors of fear of crime in older adults". *Journal of Anxiety Disorders* (núm. 18, pàg. 385-396).
- Alonso Álamo, M.; Javato Martín, A.** (2010). "Protección penal de las personas mayores. Cuestiones de técnicas legislativas". A: M. Javato Martín; M. de Hoyos Sancho (dir.). *Violencia, abuso y maltrato de personas mayores. Perspectiva jurídico-penal y procesal*. València: Tirant lo Blanch.
- Anetzberger, G. J.** (2005). "The reality of elder abuse". *Clinical Gerontologist* (vol. 1 i 2, núm. 28, pàg. 1-25).
- Archer, J.** (2000). "Sex differences in aggression between heterosexual partners: A meta-analytic review". *Psychological Bulletin* (vol. 5, núm. 126, pàg. 651-680).
- Bachman, R.; Dillaway, H.; Lachs, M. S.** (1998). "Violence against the elderly: A comparative analysis of robbery and assault across age and gender groups". *Research on Aging* (vol. 2, núm. 20, pàg. 183-198).
- Beitchman, J. H. i altres** (1992). "A review of the long-term effects of child sexual abuse". *Child Abuse & Neglect* (núm. 16, pàg. 101-118).
- Burgess, A. W.; Dowdell, E. B.; Brown, K.** (2000). "The elderly rape victim: Stereotypes, perpetrators, and implications for practice". *Journal of Emergency Nursing* (núm. 26, pàg. 516-518).
- Burston, G. R.** (1975). "Granny battering". *British Medical Journal* (núm. 3, pàg. 592).
- Carlton, N. i altres** (2003). *The harassment and abuse of older people in the private rented sector*. Bristol: Policy Press.
- Chu, L. D.; Kraus, J. F.** (2004). "Predicting fatal assault among the elderly using the national incident-based reporting system crime data". *Homicide Studies* (vol. 2, núm. 8, pàg. 71-95).
- Clancy, M. i altres** (2011). "National profiling of elder abuse referrals". *Age and Ageing* (núm. 40, pàg. 346-352).
- Comijs, H. C. i altres** (1998). "Elder abuse in the community: Prevalence and consequences". *Journal of the American Geriatrics Society* (núm. 46, pàg. 885-888).
- Comijs, H. C. i altres** (1999). "Psychological distress in victims of elder mistreatment: The effects of social support and coping". *Journal of Gerontology* (vol. 4, núm. 54b, pàg. 240-245).
- Cooper, C.; Selwood, A.; Livingston, G.** (2008). "The prevalence of elder abuse and neglect: A systematic review". *Age and Ageing* (núm. 37, pàg. 151-160).
- Cooper, C.; Selwood, A.; Livingston, G. A.** (2009). "Knowledge, detection, and reporting of abuse by health and social care professionals: A systematic review". *American Journal of Geriatric Psychiatry* (vol. 10, núm. 17, pàg. 826-838).
- Cuesta Arzamendi, J. L. de la** (2006). (ed.). *El maltrato de personas mayores. Detección y prevención desde un prisma criminológico interdisciplinar*. Sant Sebastià: Hurkoa Fundazioa.
- Daly, J. M.; Jogerst, G. J.** (2005). "Definitions and indicators of elder abuse: A Delphi survey of APS caseworkers". *Journal of Elder Abuse & Neglect* (vol. 1, núm. 17, pàg. 1-19).
- Daly, J. M.; Joshi, M.; Jogerst, G. J.** (2009). "Comparison of international elder abuse prevalence studies". *International Perspectives in Victimology* (vol. 2, núm. 4, pàg. 31-39).
- Dong, X. Q. i altres** (2011). "Elder abuse and mortality: The role of psychological and social wellbeing". *Gerontology* (vol. 6, núm. 57, pàg. 549-558).
- Dube, S. R. i altres** (2005). "Long-term consequences of childhood sexual abuse by gender of victim". *American Journal of Preventive Medicine* (vol. 5, núm. 28, pàg. 430-438).
- Felson, R. B.** (2002). *Violence and gender reexamined*. Washington, DC: American Psychological Association.

- Garnefski, N.; Arends, E.** (1998). "Sexual abuse and adolescent maladjustment: Differences between male and female victims". *Journal of Adolescence* (núm. 21, pàg. 99-107).
- Garnefski, N.; Diekstra, R. F. W.** (1997). "Child sexual abuse and emotional and behavioral problems in adolescence: Gender differences". *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry* (vol. 3, núm. 36, pàg. 323-329).
- Gelles, R. J.** (1974). *The violent home: A study of physical aggression between husbands and wives*. Beverly Hills, CA: Sage.
- Glasser, M. i altres** (2001). "Cycle of child sexual abuse: Links between being a victim and becoming a perpetrator". *British Journal of Psychiatry* (núm. 179, pàg. 482-494).
- Goergen, T.** (2001). "Stress, conflict, elder abuse and neglect in German nursing homes: A pilot study among professional caregivers". *Journal of Elder Abuse & Neglect* (vol. 1, núm. 13, pàg. 1-26).
- González Lozano, M. P.; Muñoz Rivas, M. J.; Graña Gómez, J. L.** (2003). "Violencia en las relaciones de pareja en adolescentes y jóvenes: Una revisión". *Psicopatología Clínica, Legal y Forense* (vol. 3, núm. 3, pàg. 23-39).
- Graña Gómez, J. L.; Cuenca Montesino, M. L.** (2014). "Prevalence of psychological and physical intimate partner aggression in Madrid (Spain): A dyadic analysis". *Psicothema* (vol. 26 (3), pàgs. 343-348).
- Hamby, S.; Jackson, A.** (2010). "Size does matter: The effects of gender on perceptions of dating violence". *Sex Roles* (núm. 63, pàg. 324-331).
- Hines, D. A.; Brown, J.; Dunning, D.** (2007). "Characteristics of callers to the domestic abuse helpline for men". *Journal of Family Violence* (núm. 22, pàg. 63-72).
- Hines, D. A.; Malley-Morrison, K.** (2001). "Psychological effects of partner abuse against men: A neglected research area". *Psychology of Men & Masculinity* (vol. 2, núm. 2, pàg. 75-85).
- Iborra, I.** (2005). (ed.). *Violencia contra personas mayores*. Barcelona: Ariel.
- Iborra, I.** (2008). *Maltrato de personas mayores en la familia en España*. València: Centro Reina Sofía ("Serie Documentos", 13).
- Iborra, I.** (2009). "Factores de riesgo del maltrato de personas mayores en la familia en población española". *Zerbitzuan* (núm. 45, pàg. 49-57).
- Iborra Marmolejo, I.** (2010). "Introducción al maltrato de personas mayores". A: M. Javato Martín; M. de Hoyos Sancho (dir.). *Violencia, abuso y maltrato de personas mayores* (pàg. 13-38). València: Tirant lo Blanch.
- Iecovich, E.; Lankri, M.; Drori, D.** (2004). "Elder abuse and neglect - A pilot incidence study in Israel". *Journal of Elder Abuse & Neglect* (vol. 3, núm. 16, pàg. 45-63).
- Imsero** (2007). *Malos tratos a personas mayores. Aportación española a los avances internacionales en la adaptación lingüística y cultural de un instrumento de detección de sospecha de maltrato hacia personas mayores*. Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales, Secretaría de Estado de Servicios Sociales, Familias y Discapacidad.
- Jackson, S. L.; Hafemeister, T. L.** (2016). "Theory-based models enhancing the understanding of four types of elder maltreatment". *International Review of Victimology* (vol. 22(3), pàg. 289-320).
- Javato Martín, M.; Hoyos Sancho, M. de (dir.)** (2010). *Violencia, abuso y maltrato de personas mayores. Perspectiva jurídico-penal y procesal*. València: Tirant lo Blanch.
- Kemp, B. J.; Mosqueda, L. A.** (2005). "Elder financial abuse: An evaluation framework and supporting evidence". *JAGS* (núm. 53, pàg. 1123-1127).
- Kessler, R. C. i altres** (1995). "Posttraumatic stress disorder in the National Comorbidity Survey". *Archives of General Psychiatry* (núm. 52, pàg. 1048-1060).
- Killias, M.** (1990). "Vulnerability: Towards a better understanding of a key variable in the genesis of fear of crime". *Violence and Victims* (vol. 2, núm. 5, pàg. 97-108).

- Kleinschmidt, K. C.** (1997). "Elder abuse: A review". *Annals of Emergency Medicine* (núm. 30, pàg. 463-472).
- Kolivas, E. D.; Gross, A. M.** (2007). "Assessing sexual aggression: Addressing the gap between rape victimization and perpetration prevalence rates". *Aggression and Violent Behavior* (núm. 12, pàg. 315-328).
- Krienert, J. L.; Walsh, J. A.** (2010). "Eldercide: A gendered examination of elderly homicide in the United States, 2000-2005". *Homicide Studies* (vol. 1, núm. 14, pàg. 52-71).
- Langhinrichsen-Rohling, J.; Selwyn, C.; Rohling, M. L.** (2012). "Rates of bidirectional versus unidirectional intimate partner violence across samples, sexual orientations, and race/ethnicities: A comprehensive review". *Partner Abuse* (núm. 3(2), pàgs. 199-230).
- Lea, S. J.; Hunt, I.; Shaw, S.** (2011). "Sexual assault of older women by strangers". *Journal of Interpersonal Violence* (vol. 11, núm. 26, pàg. 2303-2320).
- Losada Baltar, A.** (2004). "Edadismo: consecuencias de los estereotipos, del prejuicio y la discriminación en la atención a las personas mayores. Algunas pautas para la intervención" [document en línia]. *Informes Portal Mayores* (núm. 14). Madrid. <<http://www.imsersomayores.csic.es/documentos/documentos/losada-edadismo-01.pdf>>
- Manjón-Cabeza Olmeda, A.** (2009). "La mujer víctima de la violencia de género: Legislación penal y Sentencia del Tribunal Constitucional 59/2008, de 14 de mayo". A: A. García-Pablos de Molina (ed.). *Víctima, prevención del delito y tratamiento del delincuente* (pàg. 43-74). Granada: Comares.
- Mendelsohn, M.; Sewell, K.W.** (2004). "Social attitudes toward traumatized men and women: A vignette study". *Journal of Traumatic Stress* (vol. 2, núm. 17, pàg. 103-111).
- Moya Bernal, A.; Barbero Gutiérrez, J.** (2005). (coord.). *Malos tratos a personas mayores: Guía de actuación*. Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales, Secretaría de Estado de Servicios Sociales Familias y Discapacidad.
- Muñoz Rivas, M. J. i altres** (2007). "Physical and psychological aggression in dating relationships in Spanish university students". *Psicothema* (vol. 1, núm. 19, pàg. 102-107).
- Ockleford, E. i altres** (2003). "Mistreatment of older women in three European countries - Estimated prevalence and service responses". *Violence Against Women* (núm. 9, pàg. 1453-1464).
- Ogg, J.; Bennett, G.** (1992). "Elder abuse in Britain". *British Medical Journal* (núm. 305, pàg. 998-999).
- O'Keefe, M. i altres** (2007). *UK study of abuse and neglect of older people: Prevalence survey report* [document en línia]. Londres: National Centre for Social Research. <http://www.dh.gov.uk/en/Publicationsandstatistics/Publications/PublicationsPolicyAndGuidance/DH_076197>
- O'Loughlin, A. O.; Duggan, J.** (1998). *Abuse, neglect and mistreatment of older people: An exploratory study* [document en línia]. Dublín: National Council on Ageing and Older People. <<http://lenus.ie/hse/bitstream/10147/44465/1/zAbuseNeglect.pdf>>
- Peisah, C.; Brodaty, H.; Barrister-at-law, M. B.** (2008). "Abuse by marriage: the exploitation of mentally ill older people". *International Journal of Geriatric Psychiatry* (núm. 23, pàg. 883-888).
- Pereda, N.; Forn, M.; Abad, J.** (2013). "Prevalencia de acontecimientos potencialmente traumáticos en universitarios españoles". *Anales de Psicología*.
- Pereda, N. i altres** (2009). "The prevalence of child sexual abuse in community and students samples: A meta-analysis". *Clinical Psychology Review* (núm. 29, pàg. 328-338).
- Pérez-Rojo, G. i altres** (2009). "Risk factors of elder abuse in a community dwelling Spanish sample". *Archives of Gerontology and Geriatrics* (núm. 49, pàg. 17-21).
- Pillemer, K.; Burnes, D.; Riffin, C.; Lachs, L. S.** (2016). "Elder abuse: global situation, risk factors, and prevention strategies". *The Gerontologist*, 56(2), 194-205.
- Pillemer, K.; Finkelhor, D.** (1988). "The prevalence of elder abuse: A random sample survey". *The Gerontologist* (vol. 1, núm. 28, pàg. 51-57).

Redondo Illescas, S.; Echeburúa Odriozola, E. (2010). *¿Por qué víctima es femenino y agresor masculino?: La violencia contra la pareja y las agresiones sexuales*. Madrid: Pirámide.

Reed, E. i altres (2010). "Losing the «gender» in gender-based violence: The missteps of research on dating and intimate partner violence". *Violence against Women* (vol. 3, núm. 16, pàg. 348-354).

Reiboldt, W.; Vogel, R. E. (2001). "A critical análisis of telemarketing fraud in a gated senior community". *Journal of Elder Abuse & Neglect* (vol. 4, núm. 13, pàg. 21-38).

Romano, E.; Luca, R. V. de (2001). "Male sexual abuse: A review of effects, abuse characteristics, and links with later psychological functioning". *Aggression and Violent Behavior* (núm. 6, pàg. 55-78).

Russell, B. L.; Oswald, D. L. (2002). "Sexual coercion and victimization of college men: The role of love styles". *Journal of Interpersonal Violence* (vol. 3, núm. 17, pàg. 273-285).

Soares, J. J. F. i altres (2010). *Abuse and health among elderly in Europe* [document en línia]. Kaunas: European Commission, Executive Agency for Health and Consumers. <<http://www.hig.se/download/18.3984f2ed12e6a7b4c3580003555/ABUEL.pdf>>

Spitzberg, B. H. (1999). "An analysis of empirical estimates of sexual aggression victimization and perpetration". *Violence and Victims* (vol. 3, núm. 14, pàg. 241-260).

Straus, M. A. (1980). "Wife-beating: How common and why?". A: M. A. Straus; G. T. Hotaling (eds.). *The social causes of husband-wife violence* (pàg. 23-36). Minneapolis: University of Minnesota Press.

Straus, M. A. (1999). "The controversy over domestic violence by women". A: X. Arriaga; S. Oskamp (eds.). *Violence in intimate relationships* (pàg. 17-44). Thousand Oaks, CA: Sage.

Struckman-Johnson, C. (1988). "Forced sex on dates: It happens to men, too". *The Journal of Sex Research* (núm. 24, pàg. 234-241).

Teaster, P. B. i altres (2007). "From behind the shadows: A profile of the sexual abuse of older men residing in nursing homes". *Journal of Elder Abuse and Neglect* (núm. 19, pàg. 29-45).

Turchik, J. A.; Edwards, K. M. (2012). "Myths about male rape: A literature review". *Psychology of Men & Masculinity* (vol. 2, núm. 13, pàg. 211-226).

United Nations (2002). *Abuse of older persons: Recognizing and responding to abuse in a global context* [document en línia]. Economic and Social Council. Nova York. <<http://www.un.org/swaa2002/ecn52002pc2eng.pdf>>

Walker, L. (1979). *The battered women*. Nova York: Harper and Row Publishers, Inc.

World Health Organization (2011). *European report on preventing elder maltreatment*. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe.